

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

БАБІЧ-КАСЬЯНЕНКО К. В.,
аспірант кафедри правознавства
(Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля)

УДК 349.2

**ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СПРІЯННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ:
ОГЛЯД НАЙБІЛЬШ АКТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ**

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених та актуальних даних ринку праці осіб з інвалідністю викладено думки автора щодо гострої необхідності розроблення й упровадження Концепції професійної реабілітації та сприяння зайнятості зазначених осіб в Україні, розраховано можливі вигідні для держави й зазначеної категорії осіб заходи щодо підвищення економічного зростання та працевлаштування. Наголошено, що основні проблеми низької трудової зайнятості осіб з інвалідністю полягають у ставленні до цієї проблеми держави й суспільства, оскільки стратегічного документа, який фіксує положення державної політики в галузі зайнятості осіб з інвалідністю, до теперішнього часу в Україні не існує.

Ключові слова: концепція, особа з інвалідністю, працевлаштування, сприяння зайнятості, цільові програми.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и актуальных данных рынка труда лиц с инвалидностью предложены взгляды автора на острую необходимость разработки и внедрения Концепции профессиональной реабилитации и содействия занятости указанных лиц в Украине, рассчитаны возможные выгодные для государства и указанной категории лиц мероприятия по повышению экономического роста и трудоустройства. Отмечено, что основные проблемы низкой трудовой занятости лиц с инвалидностью заключаются в отношении к этой проблеме государства и общества, поскольку стратегического документа, который фиксирует положение государственной политики в области занятости лиц с инвалидностью, к настоящему времени в Украине не существует.

Ключевые слова: концепция, человек с инвалидностью, трудоустройство, содействие занятости, целевые программы.

The article is based on an analysis of scientific views of actual data scientists and the labor market of people with disabilities invited the author's views on the urgent need for development and implementation conception of vocational rehabilitation and employment these persons in Ukraine, also the author calculated beneficial for the state and the people of this category measures to increase economic growth and employment. Emphasized that the fundamental problems of low employment of persons with disabilities are in relation to the problem of the state and society as a strategic document that records the position of state policy on employment of persons with disabilities, so far in Ukraine does not exist.

Key words: a concept, a disabled person, an employment, employment promotion, targeted programs.

Вступ. Працевлаштування осіб з інвалідністю до теперішнього часу є важливим питанням для сучасного наукового дослідження в галузі трудового права, оскільки, незважаючи на достатню кількість висвітлених проблем, нині існують прогалини, які потребують подальшої модернізації задля досягнення позитивних результатів у зазначеному напрямі. Аналіз ринку праці осіб з інвалідністю виявляє недостатню конкурентоспроможність зазначеної категорії осіб і вкрай гостру потребу в їх працевлаштуванні, оскільки розроблення та впровадження дієвої державної політики в галузі зайнятості таких осіб може стати економічно вигідним кроком для держави, оскільки чинна державна політика в цій сфері не містить чітко визначених цілей регулювання зайнятості та загальної стратегії допомоги зазначеним особам у реалізації їхніх трудових прав. Варто зазначити, що в Україні до теперішнього часу не існує жодного стратегічного документа із цього питання, а наявні погляди науковців і громадських організацій потребують єдиного впорядкування.

Зазначеній темі приділяли увагу В.М. Акімушкін, В.С. Андрєєв, В.В. Жернаков, О.В. Заярнюк, В.Л. Костюк, Л.В. Котова, Л.І. Міщенко, В.І. Некрасова, Н.Р. Поліщук, С.М. Прилипка, Ю.М. Прокопчук, О.В. Ромашов, Т.В. Семигін, В.Л. Татарінова, І.М. Ямкова й багато інших. Проте, як ми вже зазначали вище, в сучасних соціально-економічних і політичних умовах зазначена проблема набуває нової актуальності й потребує більшої уваги з боку науковців.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз наукових поглядів учених та актуальних даних ринку праці щодо осіб з інвалідністю з метою впорядкування поглядів, розроблення й подальшого впровадження Концепції професійної реабілітації та сприяння зайнятості осіб з інвалідністю. При цьому в статті пропонується оглянути найбільш актуальні положення щодо сприяння зайнятості зазначених осіб, а положення щодо професійної реабілітації будуть розглянуті в наступних дослідженнях.

Результати дослідження. Праця має для особи з інвалідністю економічне й соціально-психологічне значення, оскільки є засобом поліпшення її матеріального становища й інтеграції в суспільство. Як свідчить практика, особи з інвалідністю не тільки III групи, а й II і I груп, що становлять 70% загального числа інвалідів, у більшості випадків можуть залучатися до трудової діяльності.

Це дає підставу констатувати існування ринку праці осіб з інвалідністю. Як указує В.Л. Костюк, ринок праці осіб з інвалідністю, який є елементом загального ринку праці, являє собою механізм виявлення й узгодження попиту на працю та пропозиції робочої сили осіб з інвалідністю [1]. Специфікою цього ринку праці є те, що зазначені особи, за рідкісним винятком, не можуть витримати конкуренцію з іншими людьми. На наш погляд, низьку конкурентоспроможність осіб з інвалідністю зумовлюють такі фактори: обмежена за станом здоров'я працездатність; як правило, низький кваліфікаційний, професійний, освітній рівень; обмежені можливості підвищення професійно-кваліфікаційного рівня або перенавчання з метою зміни спеціальності, професії; низька територіальна мобільність, що викликає необхідність близькості місця роботи до місця проживання; соціальна пасивність і морально-психологічна адаптованість до роботи в умовах ринкових відносин.

Натепер основною рисою ринку праці осіб з інвалідністю в Україні є невідповідність попиту та пропозиції робочої сили інвалідів, тому наявність інвалідності робить процес працевлаштування вкрай скрутним. При цьому формуванню попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці осіб з інвалідністю властива така специфіка: моносонічний характер формування ціни праці осіб з інвалідністю, зумовлений низьким попитом роботодавців і високою пропозицією робочої сили з боку інвалідів; невідповідність оплати праці й високих потреб осіб з інвалідністю; низький ступінь можливості осіб з інвалідністю змінити соціальний статус, професійну належність, місця проживання; відсутність в осіб з інвалідністю початкового капіталу для організації власної справи; нерозвиненість нестандартних форм зайнятості при високому попиті на них з боку осіб з інвалідністю.

Об'єктивно зумовлена знижена конкурентоспроможність осіб з інвалідністю і власний ринок праці зазначених осіб дисбаланс попиту та пропозиції робочої сили вимагають

прийняття державою заходів щодо сприяння особам з обмеженими фізичними можливостями в реалізації їхніх права на працю. У зв'язку з цим з боку держави має здійснюватися регулювання ринку праці осіб з інвалідністю, спрямоване на підвищення конкурентоспроможності таких осіб на ринку праці шляхом проведення професійної реабілітації та сприяння їх зайнятості.

Індикатором стану ринку праці осіб з інвалідністю є рівень зайнятості. Точне число зайнятих і безробітних осіб з інвалідністю в Україні на основі статистичних даних установити неможливо. Проте аналіз доступної інформації показує, що протягом останніх 20 років на тлі збільшення чисельності осіб з інвалідністю відбувається зниження їхньої трудової зайнятості. Кількість осіб з інвалідністю щорічно збільшується приблизно на 8–9%, що у 2017 р. становило 2,8 млн. осіб. Станом на 01.01.2017 чисельність працюючих осіб з інвалідністю становила 666,8 тис. осіб, у тому числі 533,4 тис. працездатного віку, тоді як кількість працевлаштованих на початок 2016 р. становила 652,9 тис. осіб, що є меншим показником порівняно з 2015 р. – 742 591 працюючих [2]. Водночас стандарти Міжнародної організації праці вимагають, щоб була працевлаштована хоча б половина із загальної чисельності осіб з інвалідністю, які проживають у країні. Необхідно відзначити, що в розвинених зарубіжних країнах відсоток працюючих інвалідів значно вищий (наприклад, у США – 29%, у Великобританії – 40%, у Китаї – 80%) [3].

За результатами досліджень, частка осіб з інвалідністю в Україні в загальній кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості населення, збільшилася з 1,46 до 8,61%. Рівень незареєстрованого безробіття осіб з інвалідністю протягом усього пострадянського періоду характеризується стійким зростанням і більше ніж у 10 разів перевищує рівень зареєстрованого безробіття [4].

Наведені дані свідчать про зростання безробіття серед працездатних осіб з інвалідністю й про те, що збільшення кількості незайнятих осіб з обмеженими фізичними можливостями не пов'язано з тим, що стало більше таких осіб, які повністю втратили працездатність. Для порівняння, в зарубіжних країнах рівень зайнятості осіб з інвалідністю в 2 рази нижчий за рівень зайнятості решти населення, а розрив між цими показниками становить у середньому 30–35% [5].

Варто констатувати, що в Україні з боку держави й суспільства загалом відсутня адекватна реакція на потребу осіб з інвалідністю в працевлаштуванні. Низька зайнятість осіб з інвалідністю характеризується їх використанням, як правило, на некваліфікованих роботах, отже, низькою оплатою їхньої праці. При цьому багато зазначених осіб, які мають вищу й середню професійну освіту, виконують роботи, які не відповідають їхній професійній підготовці.

У наш час уже науково доведено, що надання пільг особам, які перебувають в об'єктивно не рівному порівняно з іншими особами становищі, необхідне для вирівнювання їхніх можливостей у сфері трудових та інших соціально значущих відносин. Як указує О.В. Більовський, рівність можливостей у соціально-трудових відносинах є самостійною цінністю й не вимагає для своєї реалізації доказів економічної вигідності ні для окремих груп, ні для суспільства загалом [6].

Рівність права всіх людей на працю закріплено в ст. ст. 1, 2, 23 Загальної декларації прав людини, ст. ст. 2, 3, 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, ст. ст. 1 та 8 Європейської соціальної хартії (переглянутої). Держава гарантує рівність прав і свобод людини та громадянина, встановлених загальноновизнаними принципами й нормами міжнародного права. Отже, рівність можливостей є не тільки самостійною цінністю, а й закріпленою міжнародно-правовими актами правовою категорією, що відбиває ступінь гуманітарного розвитку суспільства. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що роботодавець зобов'язаний нести витрати, пов'язані із забезпеченням соціальних потреб його працівників, включаючи передбачені для них пільги. Зазначений обов'язок потрібно розглядати нарівні з такими обов'язками, як виплата заробітної плати, сплата податків, створення безпечних умов праці тощо. При цьому кожен має право на вільне використання своїх

здібностей і майна для підприємницької та іншої не забороненої законом економічної діяльності. Якщо особа вибрала той чи інший вид діяльності, вона повинна вміти організувати роботу свого підприємства так, щоб не перекладати на кого-небудь турботу про тих людей, завдяки праці яких вона отримує прибуток. Разом із тим обов'язок роботодавця щодо створення спеціальних умов для осіб з інвалідністю не може бути безмежним. Нарівні з роботодавцем зазначений обов'язок має покладатися на державу. Для цього можна виділити дві підстави. По-перше, відповідно до міжнародних норм (ст. 27 Конвенції про права інвалідів) і національного законодавства (ст. 4 Закону про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні), держава є гарантом реалізації права осіб з інвалідністю на працю. По-друге, працевлаштування вищевказаних осіб економічно вигідне державі, а саме в разі ефективного працевлаштування відрахування із заробітної плати осіб з інвалідністю можуть компенсувати витрати держави на здійснення передбачених законодавством виплат таким особам. Отже, при працевлаштуванні хоча б 20% від загального числа осіб з інвалідністю й фонду їхньої заробітної плати на кожну особу можливо практично покрити одну зі статей витрат державного бюджету України. Згідно зі ст. 3 Закону про освіту і ст. 21 Закону про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні, особи з інвалідністю мають право на професійну освіту і професійну підготовку. У разі ефективного працевлаштування зазначених осіб витрати на ці заходи можуть стовідсотково виправдовувати себе. Наприклад, витрати на вищу освіту заочною формою можливо виправдати через 5 років 9 місяців після працевлаштування, витрати на вищу освіту при дистанційній формі навчання – через 1 рік 8 місяців, витрати на навчання на курсах підвищення кваліфікації – через 3 місяці.

Відповідно до положень вищевказаного Закону про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні, особи з обмеженими фізичними можливостями мають право на професійну реабілітацію. Кошти, витрачені на професійну реабілітацію особи з інвалідністю в службі зайнятості населення, можуть повернутися приблизно через 6 місяців після працевлаштування такої особи.

Отже, створенням спеціальних умов праці осіб з обмеженими фізичними можливостями повинні займатися й роботодавець, і держава. У зв'язку з цим треба вирішити питання про розподіл між цими двома суб'єктами відповідного фінансового тягаря. На наш погляд, необхідно виходити з того, що роботодавець має нести витрати не нижчі за витрати на забезпечення пільгових умов та охорони праці інших працівників (жінок, молоді, працівників, які виконують роботу зі шкідливими або небезпечними умовами праці).

Величину капітальних вкладень, що перевищує зазначений розмір, роботодавцю має компенсувати держава. Цей підхід, на нашу думку, варто закріпити в Законі про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Варто відмітити, що в Луганській області, зокрема в м. Северодонецьку, періодично відбуваються заходи щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. Зокрема, протягом 2017 р. в центрах зайнятості області отримали послуги 667 громадян з інвалідністю, працевлаштована 291 особа вказаної категорії громадян; професійне навчання пройшли 76 безробітних громадян, із них – 54 працевлаштовано; брали участь у громадських роботах – 54 особи, в інших роботах тимчасового характеру – 19 осіб [7].

Висновки. На наш погляд, можна резюмувати, що основні проблеми низької трудової зайнятості осіб з інвалідністю полягають не в характеристиці осіб з інвалідністю як неконкурентоспроможної робочої сили, а в ставленні до цієї проблеми держави й суспільства. Одним із основних факторів, що стримують збільшення зайнятості осіб з інвалідністю, є відсутність відповідної сучасним умовам державної політики в цій сфері, що передбачає чітко визначені цілі регулювання зайнятості осіб з інвалідністю та загальну стратегію допомоги зазначеним особам у реалізації їхніх трудових прав. Стратегічного документа, який фіксує положення державної політики в галузі зайнятості осіб з інвалідністю, до теперішнього часу в Україні не існує. Таким документом, як нам видається, може стати Концепція професійної реабілітації та сприяння зайнятості осіб з інвалідністю регіонального й державного спрямування, на базі якої мають розроблятися інші цільові програми, які є найбільш ефективним засобом управління професійною реабілітацією і працевлаштуванням зазначеної категорії

осіб. Варто зазначити, що спеціальних цільових програм сприяння зайнятості осіб з інвалідністю на національному рівні нині також не існує, а заходів для вирішення проблем зайнятості осіб з інвалідністю в Україні явно не достатньо. На регіональному рівні вирішення питань зайнятості осіб з інвалідністю в рамках цільових програм здійснюється по-різному. Отже, на наш погляд, найбільш ефективними є окремі цільові програми сприяння зайнятості осіб з інвалідністю, які доцільно розробляти не більше ніж на п'ять років на основі Конституції України, Закону про зайнятість населення, Закону про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні та які повинні містити такі розділи: 1. Удосконалення нормативно-правового регулювання та методичного забезпечення. 2. Наукові дослідження проблем сприяння зайнятості осіб з інвалідністю. 3. Кадрове забезпечення державних органів зайнятості з роботи з особами, які мають інвалідність. 4. Удосконалення роботи органів зайнятості щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. 5. Розвиток мережі установ, що здійснюють професійну реабілітацію осіб з інвалідністю. 6. Реалізація заходів щодо захисту осіб з інвалідністю від безробіття. При цьому програми повинні враховувати ситуацію, що склалася на ринку праці того чи іншого регіону, а щоб цільова програма була ефективною, до її розроблення доцільно залучати широке коло фахівців, включно з представниками органів влади та недержавних організацій, що спеціалізуються на роботі із зазначеною категорією осіб.

Список використаних джерел:

1. Костюк В. Правові аспекти працевлаштування осіб з інвалідністю. Електронне видання «Юрист&Закон». 2016. Вип. № 44. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA009805.
2. Соціальний звіт за 2016 рік Міністерства соціальної політики України. Київ, 2017. С. 34. URL: <https://docs.google.com/viewer?embedded=true&url=http://www.msp.gov.ua/files/zvitu/sz2016.doc>.
3. Богданов С., Мойса Б. Пропозиції до політики щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. Лабораторія законодавчих ініціатив. Липень 2017. С. 40. URL: <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/DisabledPolicy.pdf>.
4. Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості України станом на 2018 р. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68>.
5. Консультант з питань ринку праці Кеван Ф. Моделі підтримки зайнятості та супроводу на робочому місці для людей з інвалідністю в країнах Європейського Союзу. Підсумковий звіт на замовлення ПРООН в Україні. Січень 2015. С. 66. URL: <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss-53641052>.
6. Більовський О. Щодо стану соціально-трудових відносин в Україні та основних напрямів їхнього реформування. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/958/>.
7. Співпраця соціальних партнерів щодо вирішення питань працевлаштування осіб з інвалідністю: Доповідь від 12.12.2017 / Департамент соціального захисту населення Луганської обласної державної адміністрації (обласна військово-цивільна адміністрація). URL: http://loga.gov.ua/oda/press/news/praci/u_sievierodonecku_provedeno_zasidannya_kruglogo_stolu_spivpracya_socialnih.

